

## ТРУДОВОЕ ПРАВО, ПРАВО СОЦИАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ

УДК 349.2

### КРИТЕРИИ ВИЗНАЧЕННЯ ВИДІВ РОБІТ, ВИКОНАННЯ ЯКИХ ПЕРЕДБАЧАЄ ЗДІЙСНЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ (ТВОРЧОЇ) ДІЯЛЬНОСТІ

Тетяна ВАХОНСВА,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

#### SUMMARY

In this article the research of understanding the concept of “criterion” as a set of attributes that characterize exclusively intellectual activity and on the basis of which the separation of intellectual (creative) activities from other activities in society. Within the article describes the main criteria for determining the types of work, implementation of which involves intellectual (creative) work, namely creative activity, the ability to perform scientific work, the job that contains elements of novelty, the capacity for creative thinking, the possibility of methodical work etc.

**Key words:** criterion, labor, intellectual activity, creativity, creative activities.

#### АНОТАЦІЯ

У статті досліджується поняття «критерій» як сукупність ознак, що характеризують виключно інтелектуальну діяльність і на основі яких здійснюється відокремлення інтелектуальної (творчої) діяльності від іншої діяльності в суспільстві. Охарактеризовано основні критерії визначення видів робіт, виконання яких передбачає здійснення інтелектуальної (творчої) праці, а саме: творчий характер діяльності, здатність до виконання наукової роботи, виконання роботи, що містить елементи новизни, здатність до творчого мислення, можливість здійснення методичної роботи тощо.

**Ключові слова:** критерій, праця, інтелектуальна діяльність, творчість, творча діяльність.

**Постановка проблеми.** Інтелектуальна праця – це рушійна сила нашого суспільства, яка характеризується створенням нових видів інтелектуальної діяльності: продуктів, послуг, різноманітних інноваційних технологій, розробленням чи вдосконаленням нових напрямів роботи підприємств, установ, організацій.

Інтелектуальна праця взаємопов'язана з творчістю, творчими процесами, проте це не єдині критерії, на основі яких визначаються види робіт, виконання яких передбачає здійснення інтелектуальної (творчої) праці.

**Актуальність теми.** Дослідженням інтелектуальної (творчої) праці займається значна кількість науковців, серед яких – Ю.Л. Бошицький, І.І. Дахно, В.С. Дмитришин, В.А. Дозорцев, Р.С. Кірін, І.М. Коросташова, О.П. Орлюк, О.А. Підпригора, О.Д. Святоцький, П.М. Цибульов, В.Л. Хоменко, Ю.С. Шемшученко й ін. Однак сьогодні недостатньо вивченим залишається визначення тих критеріїв, що характеризують працю виключно як інтелектуальну.

**Метою статті** є визначення основних критеріїв видів робіт, виконання яких передбачає здійснення інтелектуальної (творчої) праці. Для досягнення поставленої мети вирішуються такі завдання: здійснюється розгляд поняття «критерій», досліджуються основні ознаки й риси, що характеризують інтелектуальну діяльність та інтелектуальну працю.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Переходячи до безпосереднього розгляду мети дослідження, зазначимо, що в науковій літературі під поняттям «критерій» розуміють ознаку, на підставі якої оцінюються які-небудь явища, дії; ознака, взята за основу класифікації [1, с. 163]. Досить широке визначення поняття «критерій» надає Н.В. Баловсяк, котравизначає критерії як якості, властивості,

ознаки об'єкта, що вивчається, які дають можливість зробити висновки про стан і рівень його сформованості й розвитку; показники – це кількісні та якісні характеристики сформованості кожної якості, властивості, ознаки об'єкта, що вивчається, тобто міра (ступінь) сформованості того чи іншого критерію [2, с. 129]. Наведені вище визначення щодо розуміння поняття «критерій» одностайні в тому, що це поняття об'єднує найбільш загальні риси, які характеризують те чи інше явище, діяльність, визначають його сутнісні ознаки та відокремлюють його від інших подібних явищ чи процесів, визначаючи при цьому притаманні йому особливості. Щодо нас, то ми вважаємо, що визначення видів робіт, виконання яких передбачає здійснення інтелектуальної (творчої) діяльності, варто досліджувати в розумінні самої інтелектуальної діяльності й основних рис, які їй притаманні. Отже, під критерієм визначення видів робіт, виконання яких передбачає здійснення інтелектуальної (творчої) праці, ми пропонуємо розуміти сукупність ознак, що характеризують виключно інтелектуальну діяльність, на основі яких здійснюється відокремлення інтелектуальної (творчої) діяльності від іншої діяльності в суспільстві, а також ті ознаки, що характеризують здійснення інтелектуальної діяльності як окремого напрямку наукового дослідження.

Інтелектуальна праця розвиває та примножує творчий потенціал усіх тих, хто з нею пов'язаний. Знання, інтелект і творча віддача сьогодні затребувані у високотехнологічних галузях, за рахунок яких відбувається економічне зростання [3, с. 18 19]. Отже, до інтелектуальної діяльності мають бути залучені не тільки ті особи, які мають необхідні знання, навички, а й ті, які здатні аналізувати, досліджувати, порівнювати й робити певні аналітичні висновки щодо

своєї діяльності та надавати конкретні рекомендації щодо усунення недоліків у проблемних питаннях.

Найбільш вагомим критерієм, за яким, на нашу думку, має здійснюватися визначення видів робіт, виконання яких передбачає здійснення інтелектуальної (творчої) діяльності, є творчий характер такої діяльності і творчий підхід до виконання роботи. Творчий характер праці зазвичай у науковій літературі пов'язують із працею педагога. Конструктивним із цього приводу є підхід С.У. Гончаренка, який надає таке тлумачення творчості педагога: це оригінальний і високоефективний підхід учителя до навчально-виховних завдань, збагачення теорії і практики виховання та навчання. Творчий результат досягається систематичними цілеспрямованими спостереженнями, застосуванням педагогічного експерименту, критичним використанням передового педагогічного досвіду. Педагогічна творчість стосується різних сторін діяльності вчителя. Продуктом творчого педагогічного пошуку можуть бути нові навчальні технології, оригінальні виховні ідеї, форми й методи виховання, нестандартні підходи в управлінні навчально-виховним процесом [4, с. 326]. Педагогічна енциклопедія визначає творчість як вищу форму активності та самостійної діяльності людини, оцінює її за соціальною значущістю й оригінальністю (новизною). При цьому потрібно розрізнити об'єктивну та суб'єктивну сторони творчості. З об'єктивного погляду творчість визначається її кінцевим продуктом – науковим відкриттям або новизною наукового дослідження, винаходом, раціоналізацією, написанням художнього твору, вирішенням нового завдання тощо. Із суб'єктивного погляду творчість визначається самим процесом, незалежно від значущості продукту, тобто психічними процесами, які є характерними для творчості [5, с. 137]. На думку О.С. Йоффе, творчість є інтелектуальною діяльністю, що завершується актом, у результаті якого з'являються нові поняття, образи та (або) форми їх утілення, які є ідеальним відображенням об'єктивної реальності [6, с. 5]. У свою чергу, О.П. Поліщук визначає творчість як «особливу діяльність людини, внаслідок якої виникають нові матеріальні та духовні цінності». Водночас, на думку науковця, творчість є «своєрідним способом самореалізації особистості, завдяки якому здійснюється самопізнання, розкриваються й осмислюються горизонти власного духовного життя, відбуваються компенсаторні процеси» [7, с. 65]. Отже, творча діяльність працівника має бути спрямована на створення нового інтелектуального продукту науковими відкриттями, розробленням винаходів, створенням нових творів, розробленням напрямів наукових досліджень тощо.

З огляду на наведене вище, важливим критерієм визначення видів робіт, виконання яких передбачає здійснення інтелектуальної праці, є виконання роботи, що містить елементи новизни. Творчий характер діяльності передбачає тільки ту розумову діяльність, результатом якої є створення певного об'єкта, що має характеризуватися новизною. Новизна як важлива ознака творчості, творення і здійснення інтелектуальної діяльності, метою якої є створення нового інтелектуального об'єкта, притаманна багатьом професіям. Так, наприклад, С.О.Сисоева, характеризує новизну у сфері педагогіки, виділяє такі види новизни: 1) новизна результату (факт, явище, принцип, модель, теорія, концепція, закон); 2) новизна процесу (технологія освітньої діяльності, метод дослідження, моніторинг, діагностичний тест); 3) новизна висунутої ідеї (постановка проблеми, формулювання завдань, висунення гіпотези) [8, с. 72]. Подібна позиція щодо наявності критеріїв новизни в роботі працівників освіти закріплена й на законодавчому рівні. Так, до наукової роботи науково-педагогічних

працівників належить таке: 1) виконання планових наукових досліджень (під останніми розуміється дослідження, що включені до тематичних планів науково-дослідних робіт вишів, кафедр, наукових, науково-технічних програм) зі звітністю в таких формах: а) науково-технічний звіт; б) дисертація (докторська, кандидатська); в) монографія; г) підручник, навчальний посібник, словник, довідник; г) наукова стаття в журналах, реферованих виданнях, інших виданнях; д) заявка на видачу охоронних документів; е) тези, доповіді на конференціях, симпозиумах, семінарах (міжнародних, вітчизняних, інших); 2) рецензування монографій, підручників, навчальних посібників, словників, довідників, дисертацій, авторефератів, наукових статей, наукових проєктів, тематичних планів тощо; 3) доопрацювання для перевидання монографій, підручників, навчальних посібників, словників, довідників; 4) керівництво науковою роботою студентів із підготовкою наукових статей, заявки на видачу охоронних документів, роботи на конкурс, доповіді на конференцію; 5) керівництво над дисертаційними дослідженнями аспірантів, докторантів і здобувачів [9; 10 п. п. 30, 40, 48]. Проте наведені вище види робіт можна визначати як інтелектуальну діяльність у тому випадку, коли така діяльність характеризується не тільки відповідною розумовою діяльністю, а й новизною.

Не менш важливим критерієм визначення видів робіт, виконання яких передбачає здійснення інтелектуальної (творчої) праці, є наявність в особі здатності до творчого мислення. Так, наприклад, характеризуючи наявність творчого мислення в майбутнього викладача, Л.В. Козак вважає, що таке мислення виявляється в альтернативності мислення (нетрадиційному використанні традиційних підходів під час вирішення творчих навчальних завдань); дивергентності мислення (швидкості, гнучкості, оригінальності вирішення навчальних проблем); пошукова-перетворювальному стилі мислення (пошукова активність, схильність до експерименту); критичності мислення (перевірка запланованих рішень завдань з метою визначення сфери їх можливого застосування; співвіднесення своєї практичної діяльності з ідеальними планами, нормами і здатністю давати оцінку в певному контексті й ситуації) [11, с. 84]. Творче мислення зазвичай виражається в нестандартних підходах до вирішення певної проблеми чи формування окремої мети у творчості.

Наступним важливим критерієм визначення видів робіт, виконання яких передбачає здійснення інтелектуальної (творчої) праці, на нашу думку, є застосування розумової діяльності. Одним із найбільш яскравих прикладів розумової діяльності є праця наукових і науково-педагогічних працівників та інших наукових працівників навчальних закладів. Це пов'язано з тим, що у вищих навчальних закладах не тільки акумулюються знання, а в них досить часто зароджуються основи для подальших наукових відкриттів і наукових досліджень. Варто погодитися з думкою О.А. Підопригори, що в суспільній свідомості переважно домінує уявлення про вищі як установи, традиційна роль яких полягає у здійсненні освітньої діяльності й виконанні наукових досліджень. Водночас у технологічно розвинених країнах, де формування університетських традицій має більш тривалу історію, такі навчальні заклади поряд із властивими для них освітньою та науково-дослідною місіями все більшою мірою відіграють роль повноправних суб'єктів ринкових відносин та інтегруються в інноваційні процеси. Основний зміст таких процесів полягає в генерації нових знань і введенні в обіг за допомогою цілеспрямованих юридичних і фактичних дій результатів інтелектуальної діяльності у вигляді освітнього товару – наукомісткої продукції, педагогічних технологій, інтелектуальних

продуктів і послуг [12, с. 313]. У цьому випадку мова йде про здатність до виконання наукової роботи, яка зазвичай здійснюється науковими та науково-педагогічними працівниками. Працівників, які застосовують розумову працю, досить часто називають інтелектуальними кадрами. Кадри інтелектуальної праці як особлива група працівників на ринку праці відрізняються інноваційним типом мислення. Як правило, кадри інтелектуальної праці зайняті інноваційною діяльністю, тобто виконанням науково-технічних, конструкторських, технологічних робіт зі створення нової або вдосконаленої продукції, нового чи досконалого технологічного процесу, застосуванням удосконаленої технології, технологічним переоснащенням виробництва, підготовкою та підвищенням кваліфікації виробничого персоналу, зайнятого випуском нової продукції, робіт і послуг.

Не менш важливим критерієм для визначення видів робіт, виконання яких передбачає здійснення інтелектуальної (творчої) праці, є можливість здійснення навчальної й методичної діяльності. Навчальний процес зазвичай здійснюється на основі та на виконання певних навчальних планів, розроблених Міністерством освіти й науки України та керівництвом вищих навчальних закладів, проте під час виконання цих планів не є винятком застосування нових методів і нових підходів до такого навчання. Так нові методи навчання можуть розроблятися самими працівниками, викладачами, науково-педагогічними працівниками, їхніми об'єднаннями тощо.

Необхідним критерієм для визначення видів робіт, виконання яких передбачає здійснення інтелектуальної (творчої) праці, є можливість здійснення методичної роботи. Науковці, такі як А.М. Єрмола та О.Л. Сидоренко, пов'язують зміст методичної роботи з такими пріоритетними напрямками: підвищення методологічного й теоретичного рівня викладання; оволодіння окремими методиками навчання та виховання; підвищення педагогічної, психологічної та загальнокультурної кваліфікації педагогів. Крім того, зазначають автори, зміст методичної роботи має включати вивчення основних державних нормативних документів про освіту [13; с. 105; 14, с. 84]. Методична діяльність є напрямом роботи, яка пов'язана з діяльністю педагогів і навчальних закладів. Методична робота здійснюється й у всіх державних органах влади, полягає в наданні методичних рекомендацій чи пояснень щодо нормативно-правових актів, застосування законодавства в діяльності підприємства, установи організації, надання роз'яснень стосовно ведення діловодства, документування, застосування окремих норм законодавства. Методологічна робота торкається й проблеми застосування інноваційних засобів виробництва, введення інноваційних форм і методів у виробничу діяльність, проведення наукових досліджень, здійснення моніторингу діяльності підприємства, установи, організації, здійснення іншої інтелектуальної, творчої й наукової діяльності.

Отже, методичну роботу, яку здійснюють працівники наукових установ, державних підприємств та організацій, також варто зарахувати до праці із застосуванням інтелектуальних здібностей та інтелектуального потенціалу людини. Така методична робота спрямована на отримання нового продукту – якісної розробки засобів виробництва, нових форм і методів виробничої діяльності, надання пропозицій і шляхів вирішення назрілих проблем.

Наступним важливим і необхідним критерієм є здатність до дослідницької роботи, оскільки дослідницька робота передбачає використання значного інтелектуального потенціалу дослідника, який проводить наукові дослідження. Відповідно до норм Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність», виділяють

такі види наукових досліджень, а отже, і розумової діяльності дослідника: прикладні та фундаментальні дослідження [15]. Такі дослідницькі роботи можуть проводитися як працівниками, так і особами, які не пов'язані з підприємством, установою, організацією трудовими правовідносинами. Варто погодитися з думкою науковців, які поряд із термінами «дослідницька робота», «інновації» застосовують поняття «інтелектуальний потенціал». Зокрема, таку позицію наводить І.Д. Слєпужіна, яка зазначає, що термін «інтелектуальний потенціал» часто вживається разом із терміном «інновації». Оскільки інноваційний процес, створення й використання нових технологій є однією з форм реалізації інтелектуального потенціалу, інноваційна діяльність спрямована на використання та комерціалізацію результатів наукових досліджень і розробок, випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів і послуг. Вона є результатом ефективної роботи підприємства й основою посилення його конкурентоспроможності [16, с. 33].

Іншим критерієм визначення видів робіт, виконання яких передбачає здійснення інтелектуальної (творчої) праці, варто назвати здатність до аналізу тих явищ і процесів, які сьгодні існують у суспільному житті, діяльності відповідного органу, підприємства, установи організації чи організації. Це передбачає здійснення аналітичної діяльності. Інформаційно-аналітична діяльність розуміється як такий складник інформаційної діяльності, який призначений здійснювати фахівці-інформаціологи.

**Висновки.** Отже, зазначимо, що основним критерієм визначення видів робіт, виконання яких передбачає здійснення інтелектуальної (творчої) праці, є творчість. Проте не кожна творча діяльність є інтелектуальною, а тільки та, яка передбачає створення нового інтелектуального продукту, нового об'єкта інтелектуальної власності. Творчий характер діяльності зазвичай притаманний значній кількості працівників, проте найчастіше творчий характер діяльності виявляється в роботі наукових і науково-педагогічних працівників, учених. Робота таких працівників досить тісно пов'язана з такою характерною ознакою творчості, як новизна.

#### Список використаної літератури:

1. Професійна освіта: Словник : [навчальний посібник] / уклад. С.У. Гончаренко та ін. ; за ред. Н.Г. Ничкало. – К. : Вища школа, 2000. – 149 с.
2. Баловсяк Н.В. Формування інформаційної компетентності майбутнього економіста в процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика фізичного виховання» / Н.В. Баловсяк ; Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 2006. – 334 с.
3. Кендюхов О. Гносеологія інтелектуального капіталу / О. Кендюхов // Економіка України. – 2003. – № 4. – С. 16-26.
4. Український педагогічний словник / за аг. ред. С.У. Гончаренка. – К. : Либідь, 1977. – 376 с.
5. Пащенко С.Ю. Психолого-педагогічні особливості творчої діяльності викладача ВНЗ / С.Ю. Пащенко // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. – 2012. – Вип. 17. – С. 134-139.
6. Иоффе О. С. Советское гражданское право : в 3 т. / О.С. Иоффе. – Л., 1965. – Т. 3. – 1965. – 347 с.
7. Поліщук О.П. Художнє мислення: естетико-культурологічний дискурс / О.П. Поліщук // Наукові вклади. – 2010. – № 6. – С. 64-67.
8. Сисоева С.О. Методологія науково-педагогічних досліджень : [підручник] / С.О. Сисоева, Т.Є. Кристопчук. – Рівне : Волинські обереги, 2013. – 360 с.
9. Перелік основних видів наукової роботи науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів : Наказ

Міністерства освіти і науки України від 07.08.2002 № 450 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 35. – Ст. 1655.

10. Про затвердження Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.03.1999 № 309 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 9. – Ст. 71.

11. Козак Л.В. Критерії готовності майбутніх викладачів дошкільної педагогіки і психології до інноваційної професійної діяльності / Л.В. Козак // Педагогічний процес: теорія і практика. – 2013. – Вип. 3. – С. 76-88.

12. Право інтелектуальної власності : [підручник для студентів вищих навчальних закладів] / за ред. О.А. Підпригори, О.Д. Святоцького. – К. : Ін Юре, 2002. – 624 с.

13. Єрмола А.М. Система науково-методичної роботи інформаційно-методичних центрів з учителями загально-

освітніх навчально-виховних закладів : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка, історія педагогіки та освіти» / А.М. Єрмола. – Х., 1998. – 255 с.

14. Сидоренко О.Л. Педагогічні умови ефективності науково-методичної роботи з учителями загальноосвітніх навчально-виховних закладів : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка, історія педагогіки та освіти» / О.Л. Сидоренко. – Х., 1996. – 189 с.

15. Про наукову та науково-технічну діяльність : Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 3. – Ст. 25.

16. Слепухіна І.Д. Розвиток інтелектуальної складової трудового потенціалу на виробничому підприємстві / І.Д. Слепухіна // Економіка промисловості та організація виробництва. – 2014. – № 4 (14). – С. 32–36.

